

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR
VAZIRLIGI

SAMARQAND DAVLAT
UNIVERSITETINING
KATTAQO'RG'ON FILIALI

Ro'yxatga olindi:

№ BD-60110700.1.04.

“TASDIQLAYMAN”

Direktor:

Sh.R.Urakov

2024-yil “ ”

IFODALI O'QISH VA NUTQ MADANIYATI
FANINING O'QUV DASTURI

Bilim sohasi:	100 000 – Ta'lim
Ta'lim sohasi:	110 000 – Ta'lim
Ta'lim yo'nalishi:	60110700 – O'zbek tili va adabiyoti

Fan/modul kodi IO'NM1104		O'quv yili 2024-2025	Semestr 2	ECTS – Kreditlar 4	
Fan/modul turi Majburiy		Ta'lim tili O'zbek		Haftadagi dars soatlari 4	
1.	Fan nomi	Auditoriya mashg'ulotlari (soat)		Mustaqil ta'lim (soat)	Jami (soat)
	Ifodali o'qish va nutq madaniyati	60		60	120

2. I. Fanning mazmuni

«Ifodali o'qish va nutq madaniyati» fanining maqsadi madaniy nutq tuzish, ifodali o'qishga o'rgatishni, mutolaa madaniyatining talablari, qonun-qoidalarini o'zlashtirishni, millat va mamlakat hayotida kechgan ijtimoiy-tarixiy, ruhiy-ma'naviy, adabiy-estetik jarayonlarni tushunish, og'zaki va yozma nutq me'yorlari bo'yicha muayyan ko'nikma hosil qilishni maqsad qiladi.

«Ifodali o'qish va nutq madaniyati» fani «Madaniyatshunoslik», «Yozma nutq me'yorlari», «Davlat tilida ish yuritish», «Hozirgi o'zbek adabiy tili», «Mutaxassislikka kirish», «Darslikdan foydalanish metodikasi», «Adabiyot nazariyasi», «Mumtoz adabiyot tarixi», «Sotsiologiya», «Psixologiya» fanlari bilan aloqador.

«Ifodali o'qish va nutq madaniyati» fanining vazifalari: Ushbu fanni o'qitish orqali o'zbek tili va adabiyotini tarixiy va nazariy poetika, jahon adabiyoti kontekstida tushunadigan, og'zaki va yozma nutqi ravon, barmoq va aruz vaznidagi she'rlarni, badiiy matnni ifodali o'qiy oladigan, nutq madaniyati va notiqlik san'ati bo'yicha bilim, ko'nikma va malakalarni egallagan, zamonaviy ta'lim texnologiyalarini chuqur o'zlashtirgan, davr talablariga javob beradigan yuksak malakali pedagog kadrlar va ilmiy xodimlar tayyorlash ko'zda tutiladi.

II. Asosiy nazariy qism (ma'ruza mashg'ulotlari)

II. I. Fan tarkibiga quyidagi mavzular kiradi:

2-semestr (20 soat)

1-mavzu: Kirish. «Ifodali o'qish va nutq madaniyati» fanining maqsad va vazifalari.

«Ifodali o'qish va nutq madaniyati» fanining ta'limiy maqsadi: talabalarga badiiy o'qish sirlarini o'rgatish. talabalarni adabiyotga muhabbat, milliy an'analarga nisbatan hurmat va vatanparvarlik ruhida tarbiyalash. talabalarda badiiy ijod sirlarini anglash, adabiy asarga baho berish, adabiy-estetik mezonlar asosida yondoshish va tahlil qilish ko'nikmalarini shakllantirish. Kursning ilmiy, uslubiy adabiyotlardagi nomlanishi masalasi, ularga munosabat. o'qish turlari

haqida ma'lumot. Oddiy o'qish, ifodali o'qish, shartli o'qish, badiiy o'qish, badiiy o'qishda yoddan o'qishning ahamiyati. Badiiy so'z ustalari haqida ma'lumot. She'r yodlash usullari. Kursning maqsad va vazifalari. Nutq madaniyati tushunchasi va tarixi. Nutq madaniyati va muomala odobi. «Qutadg'u bilig», «Hibat-ul haqoyiq», «Qobusnoma», «Mahbub-ul qulub» kabi asarlarda nutq madaniyati, so'zlashish odobi masalalari. Jamiyat va nutq madaniyati. Nutq madaniyatining boshqa fanlar bilan aloqadorligi. Nutq madaniyati va notiqlik san'ati.

2-mavzu: Badiiy o'qish vositalari.

Badiiy o'qish vositalari haqida ma'lumot. Ovoz va uning turlari. Ovozdan foydalanishda mazmun, joy, tinlavchilar sonini hasobga olish. Ovozdan foydalanishda she'r tizimining O'rni. Intolasiya. Uning mohiyati, badiiy O'qishdagi O'rni. Urg'u turlari haqida ma'lumot. Badiiy O'qishda urg'uning roli. Pauza. Pauza turlari: oddiy, katta grammatik, mantiqiy pauzalar. Talaffuz haqida ma'lumot. Talaffuzdagi nuksonlarni yo'qotish yo'llari. Temp. Badiiy o'qishda undan foydalanish usullari. Mimika. Badiiy o'qishda yuz, ko'z harakati. Mimikadagi nuqsonlarni yo'qotish usullari. Imo-ishora. Badiiy o'qishda undan foydalanish yo'llari.

3-mavzu: Barmoq va erkin she'r tizimidagi matnlarni badiiy o'qish.

Barmoq she'r tizimi va uning o'ziga xos xususiyatlari haqida ma'lumot. Barmoq she'r tizimidagi she'rni ifodali o'qishda e'tibor qaratilishi lozim bo'lgan qoidalar haqida. She'r tanlash. Uni dafarga ko'chirib olish. Matn ustida ishlash, uni g'oyaviy-badiiy jihatdar to'la tahlil qilish. Har bir misradagi pauza o'rni, urg'ularni aniqlab olish. So'zlar ma'nosini sharhlay olish. Har bir bandidagi mimika, imo-ishorani aniqlash. She'rni yod olish. Badiiy o'qish vositalari asosida she'rni yod o'qish.

Erkin she'r tizimi, uning o'ziga xos xususiyatlari haqida ma'lumot. Bu tizimdagi she'rlarni o'qishda ovozdan foydalanish usullari. Erkin she'r tizimi oid matnlarni o'qishda pauzaning ahamiyati.

4-mavzu: Aruz she'r tizimidagi matnlarni badiiy o'qish.

Aruz she'r tizimining o'ziga xos xususiyatlari. Aruzdagi matnlarni o'qishda hijo, juzv, rukn va bahrlar haqidagi bilimning bo'lishi. Aruzda bir unlining bir baytning o'ziga turli cho'ziqlikda o'qilishi mumkinligi. So'zda ikki undoshning yonma-yon kelishida uning oldidagi unlining cho'ziq o'qilishi. Vazn talabiga ko'ra bir so'zdagi bo'g'inlarning turli guruhlariga bo'lib o'tilishi. So'z tarkibida «» belgisi kelsa, uning oldidagi unlining cho'ziq o'qilishi. Bayt-barak o'yin.

5-mavzu: Nasriy va dramatik asarlarni ifodali o'qishga tayyorlash.

Nasriy asar matni ustida ishlash. Badiiy o'qish vositalarini nasriy asar o'qishda qo'llash usullari. Dramatik asarlarni o'qishga tayyorlashda matn ustida ishlash. Manologlarni o'qishda xarakter xususiyatlarini berish yo'llari.

6-mavzu: Notiqlik san'ati - ritorika tarixidan. G'arbda – antik dunyo

va O'rta asrlarda notqlik san'ati.

Notqlik san'atining shakllanish tarixi. Notqlikning yuzaga kelish omillari. Yunon notqligi. Qadimgi Yunoniston – notqlik san'atining vatani. Qadimgi Gretsiyada notqlar faoliyati. Xalq yig'inlarining notqlik san'atining shakllantirishdagi o'rni. Ijtimoiy-siyosiy masalalarda omma e'tiborini tortishning muhimligi. Fikr va g'oyalarni to'g'ri va ta'sirchan ifodalashning ahamiyati. Huquq tizimida notqlikning o'rni.

Yunon ritorlarining og'zaki va yozma nutq ko'nikmalarini egallashdagi faoliyatlari. Falsafa maktablarining notqlik san'atiga munosabatlari. Aristotelning notqlik san'ati taraqqiyotidagi xizmatlari. Rim notqlik san'ati. Rim notqlik maktabining o'ziga xosliklari. Sitseronning notqlik san'ati haqidagi qarashlari. Notqlik vazifalari.

7-mavzu: Sharqda – qadimgi Sharq va O'rta Osiyoda notqlik san'ati

Sharqda voizlik san'ati. Sharq notqligi haqida ma'lumot. Sharq voizlarining qarashlari. Mumtoz asarlarda voizlik san'atining ulug'lanishi. Husayn Voiz Koshifiy. «Futuvvatnomayi sultoniyy» asarida notqlikka doir qarashlari.

8-mavzu: Adabiy til me'yorlari va nutq madaniyati

Til me'yori lingvistik tushuncha sifatida. O'zbek adabiy tili – umumxalq o'zbek tilining oliy shakli. Hozirgi o'zbek adabiy tilining shakllanishi. Adabiy tilga ta'rif. Adabiy tilga xos muhim belgilar: me'yorlashganlik, xalqchilik, umummajburiylik, ko'p vazifalilik, uslubiy tarmoqlanganlik, qayd etilganlik, tanlanganlik, barqarorlik va o'zgaruvchanlik, zamonaviylik.

Me'yor ko'rinishlari: fonetik, leksik, orfografik, orfoepik, so'z yasash, so'z qo'llash me'yorlari; punktuatsion, sintaktik, stilistik me'yorlar.

Me'yoriylikdan maqsadli chekinish. Lug'atlarning nutq madaniyati bo'yicha universal manba sifatidagi ahamiyati.

Adabiy til nutq madaniyatining asosi sifatida. Adabiy til me'yorlarini egallashga to'siq bo'luvchi ba'zi holat va sabablar

9-mavzu: Nutqning kommunikativ sifatlari

Nutq sifatlari. Nutqning to'g'riligi – nutq madaniyatining birlamchi sharti. Nutqning aniqligi, mantiqiyliigi, jo'yaliligi, maqsadga muvofiqligi va ta'sirchanligi.

Til sofligi, nutq sofligi uchun kurash – umuxalq ishi. Nutq boyligi va ta'sirchanligi, ularga erishi yo'llari.

10-mavzu: Nutq texnikasi va kinesika

Nutq texnikasi tushunchasi. Nutq texnikasi ko'rinishlari. Kinesika. Nutq texnikasi, lingvistika, ekstralingvistika, ta'limda nutq texnikasining o'qitilishi, xushovozlik, me'yor, nutq texnikasining turlari, nutq apparati, artikulyasion tizim, jonli so'z, nafas, ovoz, diksiya, orfoepiya, urg'u, kinesika, noverbal vositalar, qadam tashlash, tananing holati, qo'l va bosh harakatlari, mimika, yuzma-yuz muloqot, ijtimoiy tafakkur.

III. Amaliy (yoki seminar yoki laboratoriya) mashg'ulotlar bo'yicha ko'rsatma va tavsiyalar.

Amaliy mashg'ulotlar uchun quyidagi mavzular tavsiya etiladi:

2-semestr (20 soat)

1. Kirish. «Ifodali o'qish va nutq madaniyati» fanining maqsad va vazifalari.
2. Badiiy o'qish vositalari.
3. Barmoq va erkin she'r tizimidagi matnlarni badiiy o'qish.
4. Aruz she'r tizimidagi matnlarni badiiy o'qish.
5. Nasriy va dramatik asarlarni ifodali o'qishga tayyorlash.
6. Tilning tasviriy vositalari.
7. Nutq shakllari va turlari.
8. Adabiy til me'yorlari va nutq madaniyati
9. O'zbek tili stilistikasi va nutq madaniyati
10. Pedagogning nutqiy madaniyati. Istiqlool va o'zbek nutqi madaniyati.

Seminar mashg'ulotlari uchun quyidagi mavzular tavsiya etiladi:

2-semestr (20 soat)

1. Kirish. «Ifodali o'qish va nutq madaniyati» fanining maqsad va vazifalari.
2. Badiiy o'qish vositalari.
3. Barmoq va erkin she'r tizimidagi matnlarni badiiy o'qish.
4. Aruz she'r tizimidagi matnlarni badiiy o'qish.
5. Nasriy va dramatik asarlarni ifodali o'qishga tayyorlash.
6. Notiqlik san'ati - ritorika tarixidan. G'arbda – antik dunyo va O'rta asrlarda notiqlik san'ati.
7. Sharqda – qadimgi Sharq va O'rta Osiyoda notiqlik san'ati
8. Adabiy til me'yorlari va nutq madaniyati
9. Nutqning kommunikativ sifatleri
10. Nutq texnikasi va kinesika

IV. Mustaqil ta'lim va mustaqil ishlar (60 soat)

Mustaqil ta'lim uchun tavsiya etiladigan mavzular

1. Badiiy o'qish vositalari haqida ma'lumot.
2. Ovoz va uning turlari.
3. Urg'u turlari haqida ma'lumot.
4. Pauza. Pauza turlari: oddiy, katta, grammatik, mantiqiy pauzalar.
5. Talaffuz haqida ma'lumot.
6. Temp. Badiiy o'qishda undan foydalanish usullari.
7. Aruz she'r tizimining o'ziga xos xususiyatlari.
8. Aruzdagi matnlarni o'qishda baxrlar, haqidagi bilimning bo'lishi:
9. Arizda bir unlining bir baytning o'ziga turli cho'ziqlikda o'qilishi mumkinligi.

- Erkin she'r tizimi, uning o'ziga xos xususiyatlari haqida ma'lumot.
10. Bu tizimdagi she'rlarni o'qishda ovozdan foydalanish usullari.
  11. Erkin she'r tizimi oid matnlarni o'qishda pauzaning ahamiyati.
  12. Dramatik asarlarni o'qishga tayyorlashda matn ustida ishlash.
  13. Monologlarni o'qishda xarakter xususiyatlarini berish yo'llari
  14. Nasriy asar matni ustida ishlash.
  15. Badiiy o'qish vositalarini nasriy asar o'qishda qo'llash usullari
  16. Sofistlar, ularning notqlik san'ati rivojidadagi xizmati.
  17. Alisher Navoiy ijodida nutq madaniyati va notqlik san'ati masalalari talqini.
  18. Koshifiyning so'z odobi va notqlik haqidagi qarashlari.
  19. O'zbek xalq maqollarida nutq odobining aks etishi.
  20. Navoiyning «Hayrat-ul abror» dostonida so'z, nutq madaniyati haqidagi fikrlar.
  21. Navoiyning «Layli va Majnun» dostonida so'zning ulug'lanishi. Navoiyning «Layli va Majnun» dostonida so'zning ulug'lanishi.
  22. «Mahbub-ul qulub» asarida sharqona muomala madaniyati.
  23. Karimov nutqlarida xalq maqollari va frazeologik iboralardan foydalanish mahorati.
  24. Konfutsiy ta'limotida nutq madaniyati masalasi.
  25. Hadislarda nutq odobi.
  26. A.Qahhor asarlarida nutq va notqlik masalalari A.Qahhor asarlarida nutq va notqlik masalalari.
  27. Navoiyning «Mahbub-ul qulub» asarida voizlar tavsifi.
  28. Muhammad Sodik Muhammad Yusuf – diniy notqlik vakili sifatida.
  29. Tursunoy Sodiqovanning nutqida sharqona odob masalalarining aks etishi.
  30. Deyl Karnegi va uning notqlik san'ati haqidagi qarashlari.

3. **V. Fan o'qitilishining natijalari (shakllanadigan kompetensiyalar)**

Fanni o'zlashtirish natijasida talaba:

o'qitilishining natijalari (shakllanadigan kompetensiyalar)

Fanni o'zlashtirish natijasida talaba:

- «Ifodali o'qish va nutq madaniyati» fani tarixi, notqlik san'ati, notqlar faoliyatini;
- nutq bo'limlari, notqlik san'atining asosiy tushunchalarini;
- nutq madaniyati asoslarini;
- nutq madaniyatining umumiy va o'ziga xos xususiyatlari;
- nutq sifatleri haqidagi muhim ma'lumotlarni;
- nutq madaniyatining shaxs ma'naviy qiyofasini belgilovchi omillardan biri ekanligini *bilishi* zarur;
- adabiy til me'yorlariga amal qilish;
- rasmiy muloqot madaniyati talablarini anglash;
- nutq sifatlarini belgilash;
- notqlikning asosiy talablarini belgilash;
- nutq madaniyati talablariga amal qilish *ko'nikmalariga ega bo'lishlari*

	<p>zarur;</p> <ul style="list-style-type: none"> - til va madaniyat munosabatlarini anglash; - nutqni adabiy til me'yorlariga amal qilgan holda namoyon etish; - nutqni ta'sirchan, auditoriya e'tiborini tortadigan darajada obrazli tarzda ifoda etish <i>malakalarini</i> egallashlari zarur; - mutolaa san'atining taraqqiy etishiga ta'sir etgan muhim omillar va ushbu adabiyotning asosiy yo'nalishlari to'g'risida tasavvurga ega bo'lishi; - mutolaa madaniyati va ritorikaning mazmun-mohiyati davriy hodisalar ta'sirida o'zgarib, boyib borishini bilishi va ulardan foydalana olishi; - talaba mutolaa san'atining nazariy masalalariga oid muammolar bo'yicha echimlar qabul qilish ko'nikmalariga ega bo'lishi kerak.
4.	<p>VI. Ta'lim texnologiyalari va metodlari:</p> <ul style="list-style-type: none"> • ma'ruzalar; • interfaol keys-stadilar; • tarqatma materiallar; • ko'rgazmali qurollar; • kompyuter; • internet yangiliklari; • muammoli ta'lim; • qiyosiy tahlil.
5.	<p>VII. Kreditni olish uchun talablar:</p> <p>Fanga oid nazariy va uslubiy tushunchalarni to'liq o'zlashtirish, tahlil natijalarini to'g'ri aks ettira olish, o'rganilayotgan jarayonlar haqida mustaqil mushohada yuritish va joriy, oraliq nazorat shakllarida berilgan vazifa topshiriqlarni bajarish, yakuniy nazorat ishini topshirish</p>
6.	<p>Asosiy adabiyotlar:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Inomxo'jaev S. Badiiy o'qish asoslari. T., 1978 2. Oripov K. Obidov M. Ifodali o'qish asoslari. T., 1978 3. Jalilov B. Badiiy o'qish sirlari. A., 1994 4. Mahmudov N. O'qituvchi nutqi madaniyati. – Toshkent, 2007. 5. Qo'ng'urov R., Begmatov E., Tojiyev Yo. Nutq madaniyati va uslubiati asoslari. – Toshkent, 1992. <p>Qo'shimcha adabiyotlar:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Adamovich N.A. Karsnaya T.M. Varazitolnoe chtenie v nachal'nyx klassix, M., 1963 2. Tolutkov. Metodika prspodovakiya literatur. M., 1962 3. Jo'raev K. Ifodali o'qish va hikoya qilish usullari. T., 1964 4. Zuxqulov A. Qodiriy asarlari tilining metodikasi. T., 1989 5. Inomxo'jaev S. Zulupov A. Ifodali o'qish asoslari. T., 1978 6. Қиличев Э., Қиличев Б. Нутк маданияти ва услубияти асослари. – Бухоро, 2002. 7. Rasulov R., Husanov N., Mo'yidinov Q. Nutq madaniyati va notiqlik

	<p>san'ati. – Toshkent, 2006.</p> <p>8. Rasulov R., Husanov N., Mo'ydinov Q. Nutq madaniyati va notiqlik san'ati. Toshkent, 2006.</p> <p>9. Karnegi D. O'z-o'ziga ishonch hosil qilish va omma oldida so'zlash san'ati. – Toshkent, 2010.</p>
7.	<p>Fan dasturi Samarqand davlat universitetining Kattaqo'rg'on filiali o'quv-uslubiy kengashining 2024-yil _____ - _____ -son bayonnomasi bilan ma'qullangan.</p>
8.	<p>Fan/modul uchun mas'ullar:</p> <p>M. Rustamov - Samarqand davlat universiteti Kattaqo'rg'on filiali "O'zbek tili va gumanitar fanlar" kafedrası o'qituvchisi.</p>
9.	<p>Taqrizchilar:</p> <p>A.K.Sobirov – SamDUKF O'zbek tili va gumanitar fanlar kafedrası, filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) (ichki)</p> <p>B.Qodirova – SamDU Filologiya fakulteti O'zbek tili va adabiyoti kafedrası, v.b.dotsenti, filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)</p>